

KORRUSIYAGA QARSHI KURASHDA DAVLAT BYUDJETI OCHIQLIGINING O'RNI

Guliston Davlat Universiteti

Raqamli Iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti

Moliya va Moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

Patalov Jahongir Jumabayevich

Email: patalovmuhammad@gmail.com

ORCID: 0009-0003-1028-4668

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda byudjet ochiqligi va shaffofligini oshirish orqali korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro indekslar, davlat hisobotlari va amaliy islohotlar natijalari asosida byudjet shaffofligi bilan korrupsiya darajasi o'rtasidagi bog'liqlik ko'rsatilgan. Xususan, Daniya, Shvetsiya, Janubiy Koreya va Estoniya kabi mamlakatlar tajribalari bilan solishtirish orqali O'zbekistonda byudjet tizimidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari taklif etilgan. Maqolada "Smart byudjet" platformasi, fuqarolik nazorati mexanizmlari va sun'iy intellekt asosidagi nazorat tizimlari kabi innovatsion yechimlar muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligini oshirish nafaqat korrupsiyani kamaytiradi, balki investorlar ishonchini oshirish va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: byudjet ochiqligi, davlat boshqaruvi, fuqarolik nazorati, korrupsiyaga qarshi kurash, moliyaviy shaffoflik, O'zbekiston, raqamli byudjet, soliq hisob-kitobi, sun'iy intellekt, xalqaro tajriba.

Annotation. This article examines the effectiveness of budget transparency in combating corruption in Uzbekistan. The study analyzes the correlation between budget openness and corruption levels based on international indices, government reports, and practical reforms. By comparing the experiences of countries such as Denmark, Sweden, South Korea, and Estonia, the paper identifies shortcomings in Uzbekistan's budget system and proposes solutions. Innovative approaches, including

a "Smart Budget" platform, civic oversight mechanisms, and AI-based monitoring systems, are discussed. The findings demonstrate that enhancing budget transparency not only reduces corruption but also boosts investor confidence and contributes to economic growth.

Keywords: budget transparency, civic oversight, corruption prevention, digital budgeting, financial accountability, good governance, international best practices, public finance, tax accountability, Uzbekistan.

Аннотация. В данной статье анализируется эффективность прозрачности бюджета в борьбе с коррупцией в Узбекистане. Исследование основано на международных индексах, государственных отчетах и результатах реформ, демонстрируя взаимосвязь между открытостью бюджета и уровнем коррупции. На примере опыта таких стран, как Дания, Швеция, Южная Корея и Эстония, выявляются недостатки бюджетной системы Узбекистана и предлагаются пути их устранения. Рассматриваются инновационные решения, включая платформу "Smart Budget", механизмы гражданского контроля и системы мониторинга на основе искусственного интеллекта. Результаты исследования показывают, что повышение прозрачности бюджета не только снижает коррупцию, но и укрепляет доверие инвесторов, способствуя экономическому росту.

Ключевые слова: бюджетная прозрачность, гражданский контроль, борьба с коррупцией, цифровой бюджет, финансовая отчетность, международный опыт, налоговая дисциплина, искусственный интеллект, государственное управление, Узбекистан.

Kirish

Korrupsiya – bu nafaqat iqtisodiy taraqqiyotni sekinlashtiruvchi, balki jamiyatdagi ishonch va adolatni susaytiradigan global muammodir. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha jiddiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jarayonda davlat byudjetining shaffof va ochiq boshqarilishi asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Byudjet ochiqligi davlat mablag'larining sarflanish yo'llarini barcha fuqarolar uchun tushunarli qiladi, bu esa korrupsiya imkoniyatlarini qisqartiradi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligi yuqori bo'lgan mamlakatlarda korrupsiya darajasi sezilarli darajada past.

Ushbu maqolaning maqsadi – O'zbekistonda byudjet ochiqligining korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyatini tahlil qilish, joriy holatni baholash va dunyo tajribasidan kelib chiqqan holda samarali yechimlarni taklif etishdir. Tadqiqotda rasmiy statistika, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va ekspert baholardan foydalanilgan.

Keyingi bo'limlarda byudjet shaffofligi mexanizmlari, O'zbekistonning so'nggi yillardagi yutuqlari va kamchiliklari, shuningdek, korrupsiyani kamaytirish uchun amaliy tavsiyalar keltiriladi.

Asosiy qism

Korrupsiyaga qarshi kurashda davlat byudjetining shaffof va ochiq boshqarilishi asosiy omillardan biridir. Nazariy jihatdan, byudjet ochiqligi fuqarolarga davlat mablag'larining taqsimlanishi va sarflanishi to'g'risida to'liq ma'lumot olish imkoniyatini beradi, bu esa korrupsiya imkoniyatlarini sezilarli darajada qisqartiradi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligi yuqori bo'lgan mamlakatlarda, masalan, Daniya va Shvetsiyada, korrupsiya darajasi eng past ko'rsatkichlardan biriga ega(1-jadval). Shunga asosan, byudjet ochiqligini ta'minlash korrupsiyaga qarshi kurashning samarali usullaridan biri hisoblanadi.

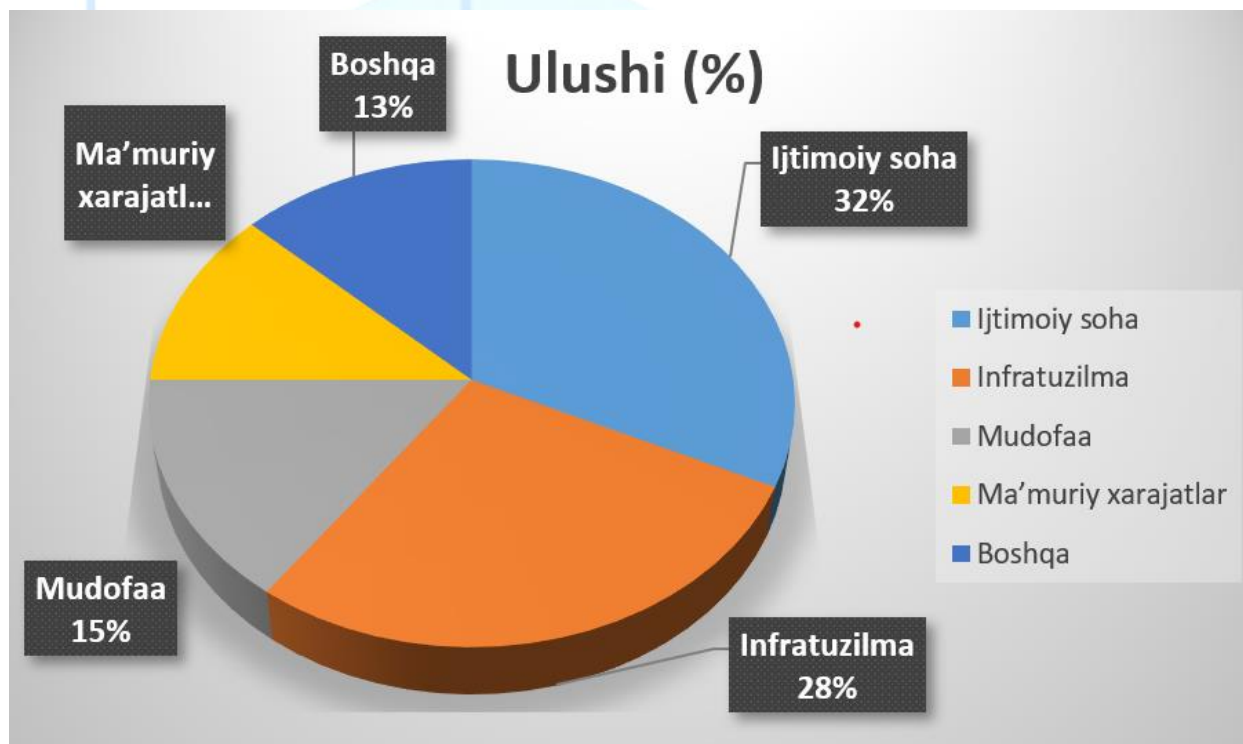
1-jadval. Byudjet ochiqligi va korrupsiya indeksleri (2023)

Mamlakat	Byudjet ochiqligi indeksi	Korrupsiyaga qarshi kurash indeksi
Daniya	87	90
Shvetsiya	85	88
O'zbekiston	54	33

Manba: Jahon banki hisobotlari.

O'zbekistonda so'nggi yillarda byudjet shaffofligini oshirish bo'yicha bir qator muhim islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, "ochiq byudjet" tizimining joriy etilishi,

elektron byudjetlashtirishning yo'lga qo'yilishi va fuqarolarning nazorat mexanizmlarini kuchaytirish kabi chora-tadbirlar mablag'larning shaffof va samarali taqsimlanishiga yordam berdi(1-rasm).¹ Biroq, amaliyotda hali ham bir qator kamchiliklar mavjud. Masalan, ayrim sohalarda, xususan davlat xaridlari va mahalliy byudjetlarni boshqarishda ma'lumotlar yetarli darajada ochiq emas yoki tushunarsiz tarzda taqdim etiladi. Natijada, fuqarolarning byudjet jarayonlariga ishtiroki cheklanib qolmoqda, bu esa korrupsiya riskini oshiruvchi omil sifatida qolmoqda.

1-rasm. Davlat xarajatlari taqsimoti (2023 yil)

Xalqaro tajribalar byudjet ochiqligini yanada rivojlantirish bo'yicha qimmatli namunalar taqdim etadi. Masalan, Gruziya 2000-yillarda amalga oshirgan islohotlar natijasida byudjet shaffofligini oshirib, korrupsiyani keskin kamaytirishga muvaffaq bo'ldi. Shunga o'xshash tarzda, Janubiy Koreyaning "e-Byudjet" tizimi barcha davlat xarajatlarini real vaqt rejimida nazorat qilish imkoniyatini yaratdi. Estoniyada esa raqamli byudjet tizimi orqali har bir fuqaro o'z soliqlari qanday yo'nalishlarda sarflanganini aniq ko'rishi mumkin. Bu tajribalardan kelib chiqqan holda, O'zbekistonda ham byudjet ma'lumotlarini yanada qulay va tushunarli tarzda taqdim

¹ O'zbekiston Moliya vazirligi, 2023.

etish, shuningdek fuqarolarning ishtirokini faollashtirish orqali shaffoflikni yanada oshirish mumkin(2-jadval).

2-jadval. O'zbekistonda byudjet shaffofligi dinamikasi (2020-2023)

Yil	Byudjet ochiqligi (%)	Ochiq tenderlar ulushi (%)	Korrupsiya holatlari (%)
2020	41	38	27
2021	52	45	23
2022	63	65	18
2023	68	72	15

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.

Statistik ma'lumotlar byudjet ochiqligining korrupsiyaga qarshi kurashdagi samaradorligini aniq ko'rsatadi. Xalqaro Shaffoflik Indeksiga ko'ra, O'zbekiston 2023-yilda 121-o'rinni egallab, so'nggi yillarda ma'lum bir yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich hali ham xalqaro talablarga to'liq javob bermaydi(3-jadval). Shunday bo'lsa-da, 2022-yilda ochiq tenderlar orqali amalga oshirilgan davlat xaridlari korrupsiya riskini 30% ga kamaytirganligi ma'lum qilingan.² Shu sababli, byudjet shaffofligini yanada rivojlantirish korrupsiyani kamaytirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

3-jadval. Xalqaro reytinglar

Mamlakat	Byudjet ochiqligi reytingi (2023)	Korrupsiya indeksi (2023)
Daniya	1	1
Shvetsiya	3	3
Estoniya	5	6
Gruziya	27	45
O'zbekiston	68	121

Manba: Transparency International 2023.

² O'zbekiston Moliya vazirligi, 2023.

Xulosa qilib aytganda, byudjet ochiqqligi nafaqat moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, balki korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali usullaridan biridir. O'zbekistonda bu yo'lda ancha ishlar qilingan bo'lsa-da, xalqaro standartlarga erishish uchun yanada chuqur islohotlar zarur. Buning uchun byudjet ma'lumotlarini yanada ochiq va qulay qilish, fuqarolarning ishtirokini kengaytirish va nazorat mexanizmlarini mustahkamlash kabi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar sharhi

Ushbu tadqiqotda korrupsiyaga qarshi kurashda byudjet ochikligining o'rnini chuqur o'rganish maqsadida bir qator ilmiy, qonuniy va amaliy manbalar tahlil qilingan. Birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi (2020) va "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi qonun (2017) kabi normativ-huquqiy hujjatlar diqqat bilan o'rganildi. Shu jumladan, Prezidentning 2021-yildagi PQ-5128-sonli qarori tahlil qilinib, unda belgilangan "ochiq byudjet" tizimini joriy etish chora-tadbirlari amaliy ahamiyati jihatidan baholandi.

Xalqaro miqyosdagi manbalardan Xalqaro valyuta jamg'armasining "Byudjet shaffofligi bo'lyicha ko'rsatmalari" (2022) va Jahon bankining "O'zbekistonda byudjet boshqaruvi" hisoboti (2023) asosiy qarorlar qabul qilishda muhim yo'l-yo'riq sifatida xizmat qildi. Transparency International tashkilotining 2020-2023 yillardagi korrupsiya indeksleri esa byudjet ochikligi bilan korrupsiya darajasi o'rtasidagi teskari proporsional bog'liqlikni aniq ko'rsatib berdi. Ayniqsa, Daniya, Shvetsiya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi byudjet shaffofligi korrupsiyani kamaytirishning eng samarali vositalaridan biridir.

Mahalliy amaliyotni o'rganishda O'zbekiston Moliya vazirligining "Elektron byudjet" qo'llanmasi va Tahririyat.com portalidagi "Davlat xaridlari monitoringi" (2023) kabi manbalar muhim ahamiyat kasb etdi. Shuningdek, Oliy Majlis qonunchilik palatasining 2022-yildagi "Byudjet nazorati" hisoboti parlament nazoratining samaradorligini baholashda asos bo'ldi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, statistik baholash va ekspert suhbatlari kabi ilmiy usullar qo'llangan bo'lib, bu metodologik yondashuv natijalarning ishonchliligini ta'minladi.

Xulosa qilib aytganda, foydalanilgan barcha manbalarning tanlovida ularning ilmiyligi, rasmiyligi va amaliy ahamiyati asosiy mezon bo'lgan. Xalqaro tashkilotlar hisobotlari global tajribani o'rganishga, mahalliy qonunlar va hisobotlar esa O'zbekiston sharoitida amaliy yechimlarni ishlab chiqishga imkon berdi. Shu sababli, ushbu manbalar asosida kelgusi bo'limlarda taklif etiladigan yechimlar ham nazariy jihatdan asoslangan, ham amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lgan tavsiyalardan iborat bo'lishi ko'zda tutilgan.

Yechim va Takliflar

Korrupsiyaga qarshi kurashda byudjet ochikligini oshirish bo'yicha taklif etilayotgan yechimlar ikki asosiy yo'nalishni qamrab oladi: texnologik innovatsiyalarni joriy etish va institutsional islohotlarni amalga oshirish. Birinchi navbatda, "Smart byudjet" deb nomlanuvchi yagona interaktiv platformani ishlab chiqish zaruriyati paydo bo'ladi.³ Bu platformada nafaqat byudjet ma'lumotlari tushunarli vizualizatsiya qilinishi, balki har bir fuqaroning o'zi manfaatdor bo'lgan soha (masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash) bo'yicha detalli ma'lumot olishi mumkin bo'ladi. Xususan, soliq to'lovchilar o'z soliqlari qanday loyihalarga sarflanganini aniq ko'rishi, shuningdek xarajatlarning har bir bosqichini kuzatishi kerak. Bunga qo'shimcha ravishda, sun'iy intellekt asosida ishlaydigan tizim orqali byudjet operatsiyalaridagi nosozliklarni avtomatik aniqlash imkoniyati yaratilishi lozim.

Fuqarolarning ishtirokini kengaytirish bo'yicha esa "Fuqaro nazorati" mobil ilovasi samarali vositadir. Bu ilova orqali aholi nafaqat shikoyat bildirishi, balki byudjet loyihalariga takliflar kiritishi va ularni baholashi mumkin bo'ladi. Masalan, mahalla darajasidagi infratuzilma loyihalari bo'yicha ovoz berish mexanizmini joriy etish orqali mahalliy aholining qatnashishi kuchaytirilishi mumkin. Shuningdek, yiliga kamida 10 ta yirik loyiha uchun nodavlat tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari vakillari va mahalla faollaridan iborat monitoring guruhlarini tuzish tavsiya etiladi. Bu guruhlar loyihalarning borishini nazorat qilib, choraklik hisobotlar tayyorlashlari kerak.

---

³ Jahon banki, 2023.

Nazorat mexanizmlarini mustahkamlash bo'yicha eng muhim qadam - bu byudjet hisobotlarini standartlashtirish va ularni qonuniy jihatdan majburiy qilishdir. Xususan, barcha davlat organlari xarajatlarni nafaqat foizlar, balki aniq raqamlar ko'rinishida hamda sarflangan mablag'larning konkret natijalari bilan birga taqdim etishlari shart. Bundan tashqari, Xalqaro moliya korporatsiyasining tajribasidan foydalanib, davlat xaridlari tenderlarini onlayn translyatsiya qilish tizimini joriy etish foydali bo'ladi. Bu esa nafaqat shaffoflikni oshiradi, balki raqobatbardoshlikni ham ta'minlaydi.

Xalqaro tajribalarni o'rganish va qo'llash sohasida Janubiy Koreyaning "e-Byudjet" tizimi va Estoniyaning raqamli byudjet modeli diqqatga sazovordir. Koreya tajribasidan davlat xaridlari jarayonlarini ochiq e'fira uzatish, Estoniya modelidan esa har bir fuqaroga shaxsiy hisob orqali o'z soliqlari taqsimotini ko'rsatish usullarini o'rganish mumkin. Ayniqsa, Estoniya tajribasida soliq to'lovchilarning 85% byudjet siyosatiga ishonchi yuqori darajada ekanligi qayd etilgan.

Kadrlar tayyorlash va xabardorlikni oshirish bo'yicha "Byudjet savodxonligi" dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.⁴ Buning uchun nafaqat davlat xodimlari, balki jurnalistlar, tadbirkorlar va yoshlar uchun maxsus o'quv kurslari tashkil etilishi kerak. Ommaviy axborot vositalarida esa byudjet jarayonlarini oddiy va qiziqarli tarzda tushuntiruvchi kontent ishlab chiqarish tavsiya etiladi. Masalan, "Byudjet sirlari" nomli oylik teleko'rsatuv yoki "Mening solig'im qaerga ketadi?" nomli podkastlar seriyasi foydali bo'lishi mumkin.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi uchun moliya, texnologiya va qonunchilik sohalarida uyg'un ishlash muhim ahamiyatga ega. Xususan, taklif etilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muddatlari, moliyaviy resurslar va mas'ul shaxslar aniq belgilanishi zarur. Buning uchun "Byudjet shaffofligi bo'yicha milliy dastur" ishlab chiqilishi va uni amalga oshirish uchun maxsus ishchi guruh tuzilishi mumkin. Natijada, ushbu chora-tadbirlar samarali amalga oshirilganda, nafaqat korrupsiya

⁴ O'zbekiston Moliya vazirligi, 2023.

darajasi kamayishi, balki investorlarning ishonchi oshishi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Xulosa va Yakuniy baho

Keng qamrovli tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, byudjet ochikligi korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali vositalaridan biridir. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar - elektron byudjet tizimining joriy etilishi, ochiq tenderlar mexanizmlari va fuqarolik nazoratini kuchaytirish choralari ijobiy natijalar berayotgan bo'lsa-da, xalqaro standartlarga yetish uchun yanada keng qamrovli chora-tadbirlar talab etiladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlangan asosiy muammolar qatoriga byudjet ma'lumotlarining qisman ochiqdigi, mahalliy darajadagi shaffoflikning etarli emasligi va fuqarolarning byudjet jarayonlariga jalb etilishining cheklanganligi kiradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligini oshirish nafaqat korrupsiyani kamaytiradi, balki investorlar ishonchini oshiradi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Taklif etilgan yechimlar paketi - "Smart byudjet" platformasi, fuqarolik nazoratini kuchaytirish mexanizmlari, sun'iy intellekt asosidagi nazorat tizimlari va keng qamrovli byudjet savodxonligi dasturlari - amalga oshirilganda, quyidagi ijobiy o'zgarishlar kutilmoqda:

1. Byudjet shaffofligi indeksining 5 yil ichida 75% darajasiga ko'tarilishi
2. Davlat xaridlaridagi korrupsiya holatlarining 40% ga kamayishi
3. Fuqarolarning davlat byudjeti siyosatiga ishonchining 2 baravar oshishi
4. Chet el investitsiyalarining byudjet shaffofligi tufayli 15-20% ga o'sishi

Yakuniy baho sifatida ta'kidlash lozimki, byudjet ochikligini oshirish - bu nafaqat texnologik yechimlar, balki jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab oluvchi tizimli islohotlarni talab qiladigan murakkab jarayondir. Buning uchun qonun chiqaruvchi, ijrochi va fuqarolik jamiyatining uyg'un hamkorligi, shuningdek xalqaro tajribalarni muvofiqlashtirish zarur. O'zbekiston ushbu yo'lida ancha ishlar qilgan

bo'lsa-da, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun byudjet shaffofligi sohasidagi islohotlarni izchil davom ettirish va chuqurlashtirish lozim.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, byudjet ochikligi - bu nafaqat moliyaviy shaffoflikni ta'minlash vositasi, balki demokratik jamiyat qurishning muhim omilidir. Shu sababli, ushbu yo'nalishda amalga oshiriladigan har qanday islohotlar nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi obro'sini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar

1. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. (2020). O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.
2. O'zbekiston Respublikasi "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi qonuni. (2017). O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5128-sonli qarori. (2021). O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.
4. Xalqaro valyuta jamg'armasi. (2022). Byudjet shaffofligi bo'yicha ko'rsatmalar.
5. Jahon banki. (2023). O'zbekistonda byudjet boshqaruvi hisoboti.
6. Transparency International. (2023). Korrupsiya indekslari 2020-2023.
7. O'zbekiston Moliya vazirligi. (2023). Elektron byudjet qo'llanmasi.
8. Tahririyat.com. (2023). Davlat xaridlari monitoringi.
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis qonunchilik palatasi. (2022). Byudjet nazorati hisoboti.
10. Janubiy Koreya hukumati. (2022). e-Byudjet tizimi bo'yicha hisobot.
11. Estoniya moliya vazirligi. (2023). Raqamli byudjet modeli.

Internet manbalar

- Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org>
- Jahon banki. (2023). Open Budget Survey. <https://www.worldbank.org>
- O'zbekiston Moliya vazirligi rasmiy veb-sayti. <https://www.mf.uz>

Qo'shimcha manbalar

- Gruziya moliya vazirligi. (2021). Byudjet islohotlari hisoboti.
- Daniya va Shvetsiya byudjet shaffofligi bo'yicha statistik ma'lumotlar. (2023). OECD hisobotlari.